

первісному суспільстві безперечно глибокий філософсько-релігійний зміст. Ця знахідка, очевидно, уособлює в собі синкретичний образ, зв'язаний з культом тварин і плодючості. Важливу роль скульптур з Усатового і Сімферополя для розуміння культу тварин в епоху бронзи відзначав А. О. Щепинський⁷. Златопільська знахідка дає змогу пов'язувати цей образ й з культом плодючості.

Про те, що таке поєднання символіки бика-оленя і жінки в одній скульптурі не є випадковим, свідчать й інші первісні знахідки, відомі, зокрема, в Трипіллі. Варто згадати, наприклад, скульптурне зображення з Кошиловців, де на голові бика пунктиром позначена фігура жінки, або відому стелу з Одеського кургану, на якій зображена людина (жінка?) в рогатому головному уборі, а поряд вигравірована фігура оленя з гільчастими рогами⁸. Жіночі постаті з рогоподібними виступами, трактовані як образ Оранти, наявні і на кераміці культури Кукутені — Трипілля в Румунії (Троян Дягул Фінгінілор).

Описані амулети, що мали, безперечно, культове призначення, розширюють наші уявлення про культуру і вірування первісного населення території України в епоху міді — бронзи. Але, як уже згадувалось, для остаточного розв'язання проблеми їх призначення і семантики необхідно мати нові дані.

Д. Я. ТЕЛЕГН

Амулети епохи бронзи

Резюме

В статье идет речь о новых находках предметов загадочного назначения эпохи бронзы — раннего железа на Украине, которые условно называются амулетами. Среди них находки в виде катушки-цилиндра (Сахновка) и плитки (Бондуровка), а также костяная пластинка из Гудзовки. На поверхности всех этих изделий имеются непонятные знаки и изображения, включающие комбинации насечек и линий, кружки, косой крест антропоморфно-зооморфную личину и др. Особую категорию культовых предметов составляют каменные изделия синкретического характера, представляющие объединенный образ рогатого животного (бык, олень) и женщины. Лучшая находка этого типа происходит из кургана, раскопанного у с. Златополь Запорожской обл.

Описанные в статье предметы расширяют наши представления о культуре и верованиях населения Украины в эпоху бронзы — раннего железа.

О. М. ДЗИГОВСЬКИЙ

Сарматські поховання поблизу гирла Дунаю

Археологічні пам'ятки сарматського часу поблизу гирла Дунаю до цього часу не були відомі, незважаючи на те, що в творах стародавніх авторів є згадки про сарматські племена у нижньому Подунав'ї. Тим часом, вивчення сарматських пам'яток даного району в плані зв'язків цих племен з місцевим осілим населенням та їх ролі у військових подіях на східних кордонах Римської імперії становить безперечний науковий інтерес.

Описані нижче поховання виявлені на території Одеської обл. 1976 р. Ізмаїльською археологічною експедицією Інституту археології АН УРСР (керівник — Г. Ф. Чеботаренко). Всього досліджено 20 сарматських поховань в курганах поблизу с. Кислиця Ізмаїльського р-ну,

⁷ Щепинский А. О. Культ животных в погребениях эпохи бронзы в Крыму. — КСИА АН УССР, 1960, вып. 9.

⁸ Рыбаков Б. А. Космогония и мифология земледельцев энеолита. — СА, 1965, № 1, 2; Нариси стародавньої історії Української РСР. К., 1957, рис. на с. 71.

розташованих у верхній частині плато лівого берега оз. Катлабух, за 1,5 км на північ від траси Ізмаїл — Кілія, на західному березі так званої Вовчої балки, а також в околицях с. Приморське Кілійського р-ну. Останні розміщувались у верхній частині плато лівого берега Придунайської заплави на трасі каналу Дунай — Сасик, який проходить за 7 км на північ від с. Приморське.

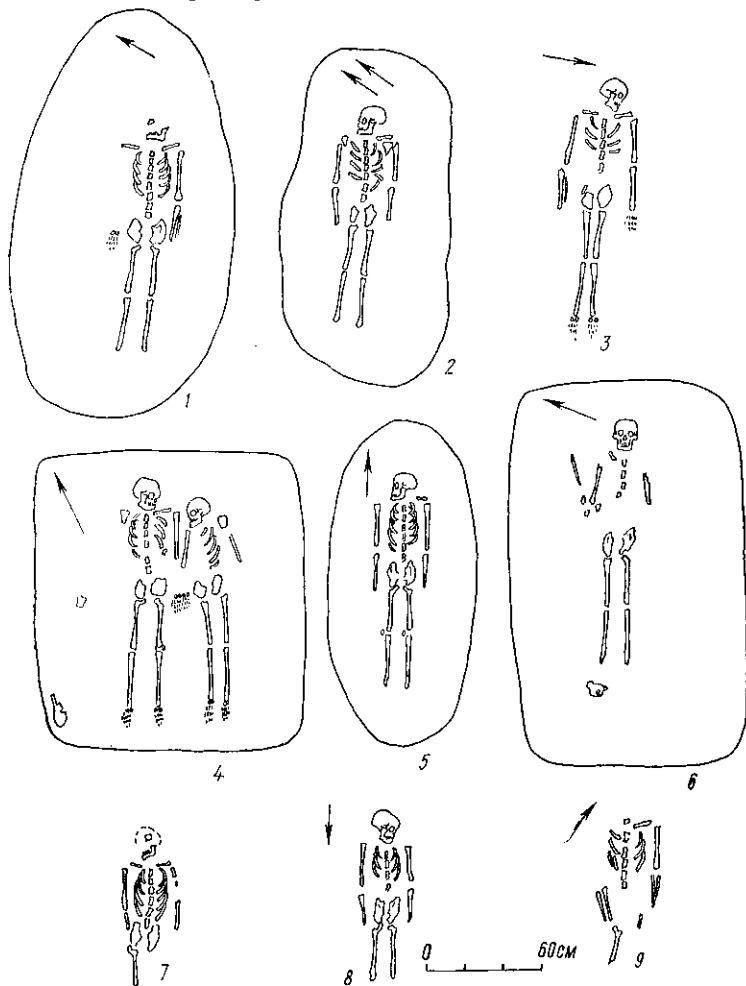

Рис. 1. Сарматські поховання з курганів поблизу с. Кислиця (3, 9) і с. Приморське (1, 2, 4, 5, 6, 7, 8).

Поховання № 2, 4 (курган № 1), № 2 (курган № 2), № 4, 13, 21 (курган № 4) поблизу с. Приморське безінвентарні. Вони визначені як сарматські на підставі положення кістяка та його орієнтації¹.

У курганах поблизу с. Кислиця було шість впускних сарматських поховань.

Курган № 1. Поховання № 2 впушено у центрі насипу. Контури поховальної ями не простежувались. Кістяк лежав на спині, витягнутий головою на захід. Руки покладені вздовж тулуба, кисті притиснуті до ніг. Поховання № 4 (рис. 1, 9) впушено за 6,2 м на південний захід від центра. Контури ями не визначені. Кістяк сильно пошкоджений. Судячи з його залишків, можна припустити, що він був витягнутий на спині, головою орієнтований на північний захід.

¹ Рикман Э. А. Этническая история населения Поднестровья и прилегающего Подунавья в первых веках н. э. М., 1975, с. 48.

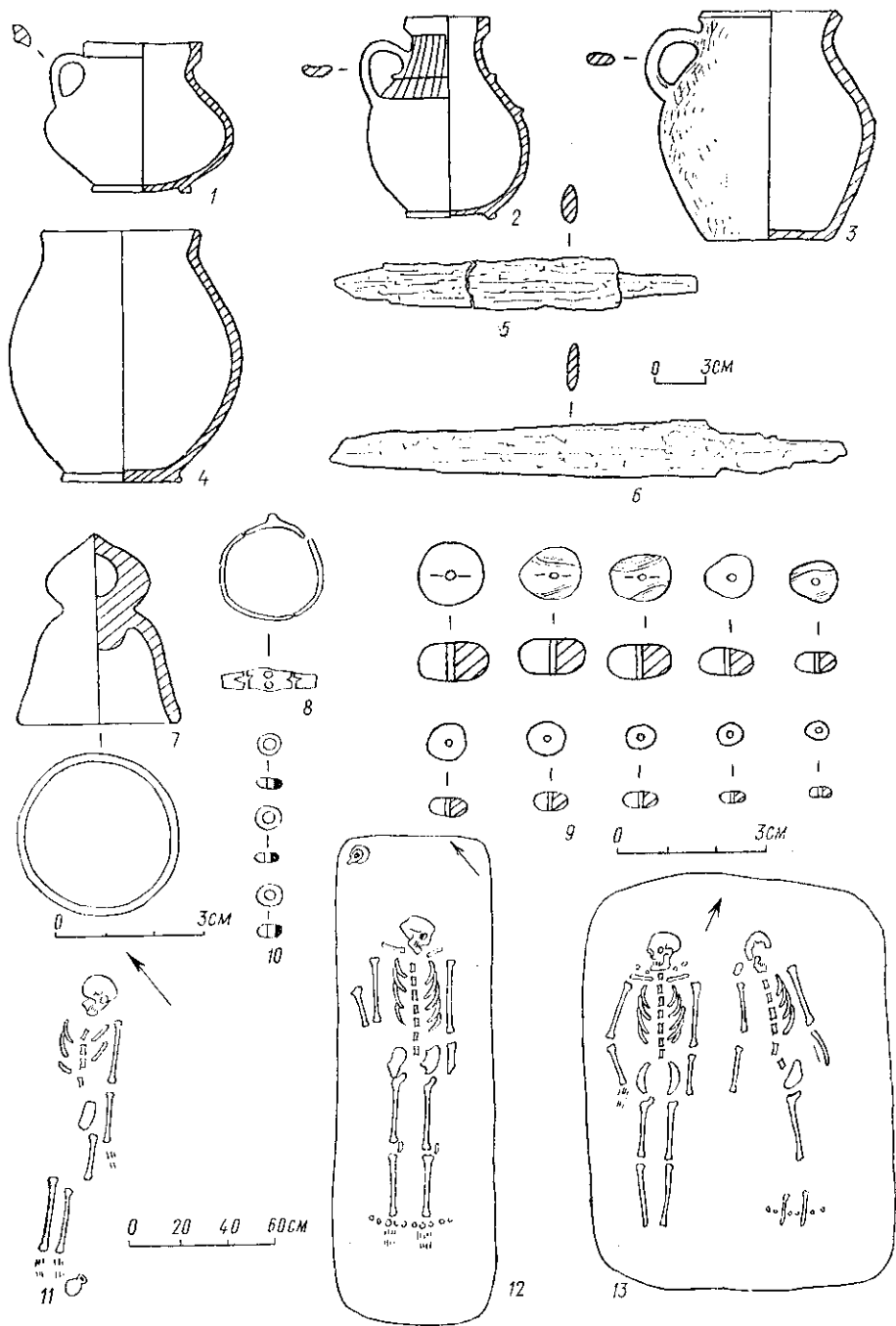

Рис. 2. Поховальні комплекси з поховань № 51 (1, 10, 12), № 15а, 15б (7, 8, 9, 13) кургану № 1 біля с. Приморське і поховання № 4 біля с. Кислиця (4, 11).

Курган № 2. За 8,7 м на південь від центра містилось впускне поховання (рис. 1, 3). Контурів ями простежити не вдалось. Кістяк лежав витягнутий на спині, головою на захід.

Курган № 4. Поховання № 4 (рис. 2, 11) впушено за 9,1 м на південний захід від центра. Поховальна яма невизначених обрисів. Кістяк витягнутий на спині, покладений головою на північний схід. Біля ніг померлого знайдено ліпний горщик з невисокими, трохи відігнутими

вінцями, округлим тулубом, плоским дном (рис. 2, 4). Висота горщика 15 см, діаметр вінець 9 см, дна — 6,5 см.

Поховання № 13 також впускне, розташоване за 13,5 м на південний захід від центра. Поховальна яма в плані прямокутної форми з округленими кутами. Кістяк лежав витягнутим на спині, головою на південний захід. Поховання № 21 впущено за 6 м на північ від центра. Яма прямокутної форми. Похований лежав на спині, головою на південний захід.

В курганах поблизу с. Приморське знайдено 14 сарматських поховань: 13 з них досліджено у кургані № 1 і одне — в кургані № 2.

Курган № 1. Поховання 15а (рис. 2, 13) впущено за 5,5 м на південь від центра. Поховальна яма прямокутної в плані форми з округленими кутами. Біля шиї кістяка, що лежав на спині, головою на північ, знайдено сердолікові намистини кулястої форми діаметром від 0,6 до 1,5 см (рис. 2, 9).

Поховання № 15б (рис. 2, 13) розміщене на схід від попереднього (15а). Західна стінка його камери зруйнована похованням 15а, яке було впущене пізніше. Яма прямокутна в плані з округленими кутами. Кістяк покладено витягнутим на спині, головою на північний захід. Праворуч біля плеча знайдено бронзовий литий дзвіночок зрізано-конусоподібної форми, з залізним язичком та вушком для підвішування ромбічної форми (рис. 2, 7). Біля кисті правої руки трапився бронзовий перстень з ромбоподібним щитком, розділеним на дві частини. На цьому щитку є дві скляні намистини — вставки зеленого кольору (рис. 2, 8).

Поховання № 17 (рис. 1, 6) впущено за 5 м на південний захід від центра. Поховальна яма прямокутної в плані форми з трохи округленими кутами. Кістяк витягнутий на спині, головою орієнтований на північний схід. Біля нього знайдено одноручну ліпну посудину з виразним округлим тулубом, високими вінцями, круглою ручкою і плоским дном (рис. 2, 3). Вона виготовлена з добре відмученої глини. Поверхня оформлена зубчастим штампом. Висота посудини 13 см, діаметр вінець 9 см, діаметр дна 6,5 см. Праворуч плеча кістяка знайдено залізний кинджал у дерев'яних піхвах і з дерев'яним руків'ям без перехрестя (рис. 2, 5). Довжина кинджала 22,5 см, ширина леза 3 см, товщина — 0,3 см.

Поховання № 18 (рис. 1, 2) впущено за 12,5 м на північний захід від центра поховальної ями, прямокутної в плані з округленими кутами. Кістяк лежав на спині, головою на схід. На дні ями простежені сліди підстилки.

Поховання № 21 (рис. 1, 4) парне, впускне, розміщалося за 14,2 м на північний схід від центра. Яма прямокутна з трохи округленими кутами. Кістяки витягнуті на спині, головою на північ. Ліва рука одного з них і права другою були покладені кістями разом.

Поховання № 27 (рис. 1, 1) впущено за 7 м на південь від центра. Яма овальної форми. Кістяк витягнутий на спині, головою на північний схід.

Поховання № 29 (рис. 1, 7) виявлене за 6,5 м на південь — південний схід від центра. Контури ями не простежені. Кістяк лежав витягнутий на спині, головою на захід, кістки ніг пошкоджені.

Поховання № 49 (рис. 1, 5): за 14,4 м на південь від центра відкрито поховальну яму овальної форми. Кістяк витягнутий на спині, головою на північ.

Поховання № 51 (рис. 2, 12) впущено за 12,4 м на південь — південний захід від центра. Яма прямокутна, має злегка округлені кути. Кістяк лежав витягнутий на спині, головою на північний схід. Ліва рука покладена вздовж тулуба, права зігнута в лікті, кистю біля правого плеча. Праворуч голови кістяка був одноручний сіроглиняний глечик

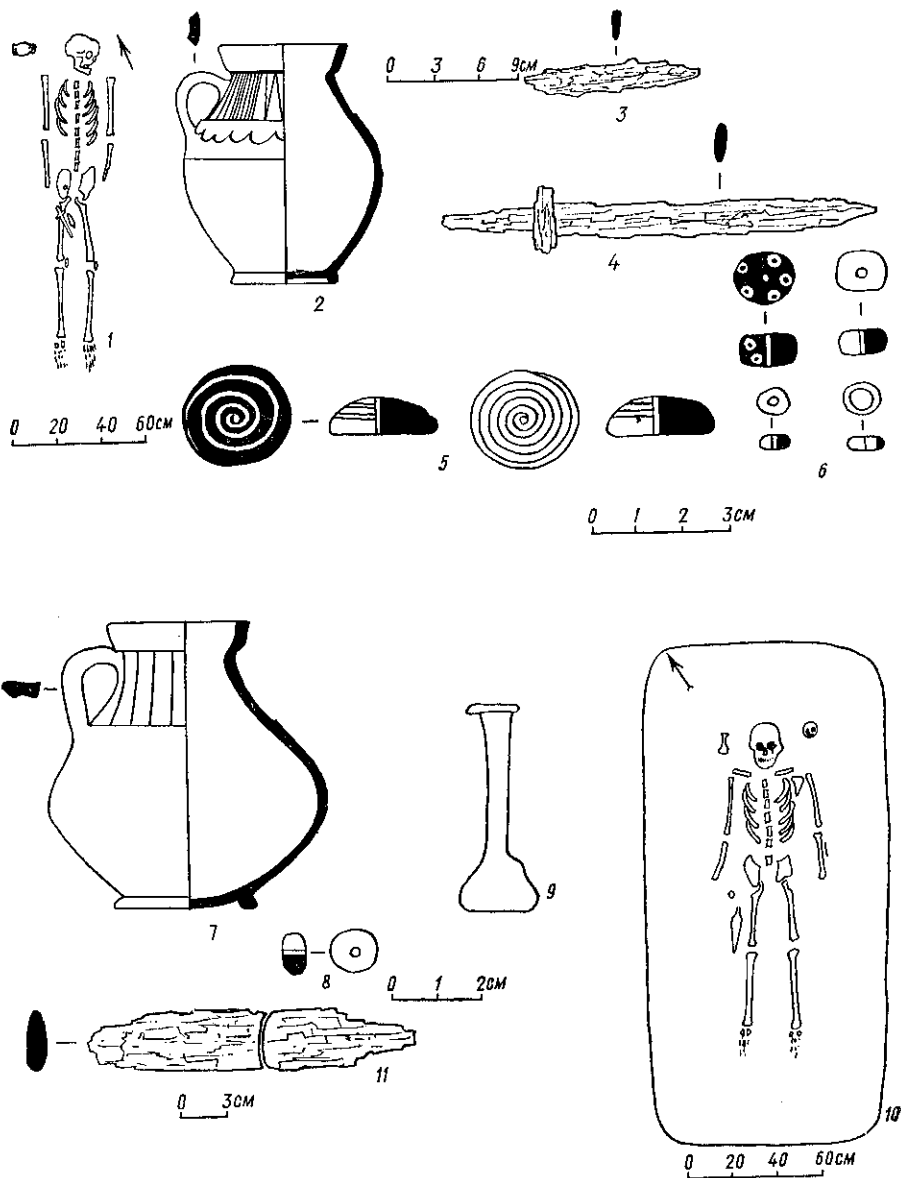

Рис. 3. Сарматські поховальні комплекси: поховання № 52 (1—6) і № 53 (7—11) з кургану № 1 поблизу с. Приморське.

з біконічним тулубом, виразними вінцями і кільцевим піддоном (рис. 2, 1). Глечик виготовлено на гончарному крузі, глина добре відмучена. Висота посудини 13,6 см, діаметр вінця 7,2, дна — 5,2. Біля ніг небіжчика, трохи вище ступні, знайдено розсіпані дрібні пастові намистини білого кольору. Вони кільцевої форми, діаметром 0,3 см (рис. 2, 10). Мабуть, цим намистом було обшите взуття похованого².

Поховання № 52 (рис. 3, 1) розташоване за 11,3 м на південний захід від центра. Контури поховальної ями не простежувались. Кістяк витягнутий на спині, головою на північний схід. Праворуч плеча виявлено одnorучний сіроглиняний глечик з округлим тулубом, високими

² Федоров Г. Б. Позднесарматский могильник у с. Криничное.— Древности Восточной Европы. М., 1969, с. 252—253.

виразними вінцями і кільцевим піддоном (рис. 3, 2). Шийка відокремлена від плічок невеликим виступом. Глечик прикрашений орнаментом у вигляді вертикальних пролошених стрічок, які йдуть від вінець до плічок посудини. Верхня частина її тулуба орнаментована пролошеними округлими фестонами. Глечик зроблений з добре відмученої глини на гончарному крузі. Поверхня посудини ретельно заглажена. Висота 15 см, діаметр вінець 7 см, дна — 5,7 см. Біля кисті правої руки знайдено залізний кинджал у дерев'яних піхвах, з дерев'яним руків'ям та прямим перехрестям (рис. 3, 4). Довжина кинджала 28,6 см, ширина лева 2,8 см, товщина — 0,8 см. У цьому ж місці трапились дві плоскі пастові намистини діаметром 2,0 см, прикрашені білим спіралеподібним орнаментом на синьому фоні (рис. 3, 5). Біля зап'ястя правої руки лежало чотири пастових намистини (рис. 3, 6), одна з них діаметром 1,2 см синього кольору, опукла, прикрашена білими крапками, дві циліндричної форми, бурого кольору, діаметром 0,8 і 0,7 см та одна кільцеподібна синього кольору, діаметром 0,9 см. Поруч з кинджалом виявлено залізний ніж з дерев'яним руків'ям (рис. 3, 3). Довжина ножа 11,5 см, ширина лева 1,5 см, довжина — 0,4 см.

Поховання № 53 (рис. 3, 10), впушене за 15 м на південний захід від центра, містилось у ямі прямокутної форми з округленими кутами. Кістяк лежав на спині, головою на північний схід. Руки похованого злегка відкинуті у різні боки. Ліворуч плеча знайдено одноручний сіроглиняний глечик з сильно опуклим тулубом, високою шийкою, виразними вінцями і кільцевим піддоном (рис. 3, 7). Шийка відокремлена від плічок невеликим виступом. Глечик орнаментований вертикальними пролошеними стрічками, що йдуть від вінець до плічок посудини. Зроблено її на гончарному крузі, глина добре відмучена. Поверхня глечика заглажена. Висота його 18 см, діаметр вінець 9,6 см, діаметр дна 7,7 см. Праворуч плеча похованого виявлено скляний бальзамарій з високою вузькою шийкою циліндричної форми і конусоподібним тулубом (рис. 3, 9). Отвір бальзамарія воронкоподібної форми, діаметр вінець 2,6 см. Дно з округлими краями, злегка підняте у центральній частині. Висота бальзамарія 13,8 см, діаметр дна 4,6 см. З одного боку гулуб його було деформовано при виготовленні. Скло прозоре з блакитним відтінком. Нижче пояса, біля правої ноги кістяка, був залізний кинджал у дерев'яних піхвах, руків'я теж дерев'яне, без перехрестя (рис. 3, 11). Довжина кинджала 12,5 см, ширина 3,8 см, товщина лева 0,8 см. Поряд з кинджалом знайдено пастову намистину бурого кольору, циліндричної форми, діаметром 1 см (рис. 3, 8). На черепі похованого збереглися залишки головного убору у вигляді зотлілої шкіри.

Поховання № 59 (рис. 1, 8) впушено за 8,5 м на схід від центра. Контури ями не простежувались. Кістяк витягнутий на спині, головою на південь. Гомілкові кістки ніг пошкоджені.

При обстеженні бровки кургану за 6,4 м на південний схід від центра на глибині 1 м знайдено одноручний сіроглиняний глечик з округлим тулубом, виразними вінцями і кільцевим піддоном (рис. 2, 2). Глечик виготовлено на гончарному крузі з добре відмученої глини. Поверхня добре заглажена. Є орнамент у вигляді вертикальних пролошених стрічок від вінець посудини до плічок. Висота глечика 12 см, діаметр вінець 5 см, дна — 4,5 см.

Курган № 2. Поховання № 2 впушено за 5 м на південь від центра. Контури поховальної ями не простежувались. Кістяк лежав витягнутий на спині, головою на північний схід. Біля кисті правої руки виявлено дволезовий залізний меч у дерев'яних піхвах з дерев'яним руків'ям без перехрестя (рис. 2, 6). Довжина меча 32,5 см, ширина лева 3,0 см, товщина — 0,4 см.

Потрібно відзначити, що всі поховання здійснені в курганах епохи енеоліту — бронзи. Могильні ями прямокутної чи овальної форми.

Значна частина поховань без інвентаря. Поховальний обряд — тілопокладення на спині. Орієнтація кістяків здебільшого північна (з відхиленням на схід і захід). У складі інвентаря значне місце належить кераміці як ліпній, так і гончарній. Крім посудин є також залізні кинджали, скляний бальзамарій, бронзовий перстень, намисто. Всі речі характерні для комплексів пізньосарматських поховань і знаходять численні аналогії серед матеріалів цих пам'яток Дністровсько-Прутського межиріччя³. Заслужує на увагу той факт, що весь гончарний посуд покладено в головах похованих, а ліпний — в ногах. Подібне явище відоме у пізньосарматських похованнях Боканського могильника, датованого II—III ст. н. е., який пов'язують з розташованим тут селищем⁴.

Дещо відрізняються від них поховання № 2 (кургани № 1 і № 2 поблизу с. Кислиця), № 29 та № 59 (курган № 1, с. Приморське), де кістяки мають західну і південну орієнтацію. Однак невизначеність форми поховальних ям та відсутність інвентаря не дають змоги уточнити датування цих поховань.

Необхідно підкреслити також порівняно великий процент зброї (три кинджали і один меч) у восьми інвентарних похованнях в той час, як з 23 раніше розкопаних сарматських пам'яток, відомих у межиріччі Дунаю і Дністра, зброя зафіксована тільки в семи⁵.

На підставі розглянутого матеріалу сарматські поховання, досліджені поблизу с. Кислиця і с. Приморське, датуються пізньосарматським часом — II—III ст. н. е.

А. В. ДЗИГОВСКИЙ

Сарматские погребения вблизи устья Дуная

Резюме

В результате работ Измаильской экспедиции Института археологии АН УССР впервые были обнаружены сарматские погребения на Нижнем Дунае. Здесь в курганах эпохи энеолита — бронзы у с. Кислица Измаильского р-на и с. Приморское Килийского р-на Одесской обл. изучено 20 сарматских погребений. Среди инвентаря — лепная и гончарная керамика, железные кинжалы, стеклянный бальзамарий, бронзовый перстень, бусы.

Археологический комплекс изученных погребений позволяет отнести их к позднесарматскому времени — II—III вв. н. э.

О. П. ЖУРАВЛЬОВ

Дрібна рогата худоба елліністичного періоду Ольвії

Мета цієї статті на основі досліджень остеологічного матеріалу з античного міста Ольвії (околиці сучасного с. Парутине Миколаївської обл.) дати попередню характеристику дрібної рогатої худоби, однієї з найбільш поширених, але найменш вивчених груп свійських тварин. Дрібна рогата худоба займала одне з провідних місць у тваринництві стародавніх греків, але у зв'язку з великими труднощами у визначенні

³ Рикман Э. А. Поздние сарматы Днестровско-Дунайского междуречья. — СЭ, 1966, № 1, с. 73; Рикман Э. А. Население Днестровско-Прутского междуречья в первых столетиях нашей эры. — КСИА АН СССР, 1969, № 119, с. 24; Рикман Э. А. Сарматы и племена черняховской культуры. — Очерки истории культуры Молдавии. Кишинев, 1971, с. 8; Рикман Э. А. Этническая история населения..., с. 32, 56—59.

⁴ Федоров Г. Б. К вопросу о сарматской культуре в Молдавии. — Известия Молдавского филиала АН СССР, 1956, № 4/31, с. 58; Рикман Э. А. Сарматы и племена черняховской культуры, с. 10.

⁵ Рикман Э. А. Этническая история населения..., с. 43—47.